

ANTANTA *VERSUS* TRIPLA ALIANȚĂ. CONSIDERAȚII PRIVIND COMPETIȚIA PENTRU „CUCERIREA” ȚĂRILOR DIN SUD-ESTUL EUROPEI

DANIELA BUȘĂ
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Asasinarea la Sarajevo, la 28 iunie 1914, a arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului austro-ungar, a constituit, se știe, pretextul pentru declanșarea unui război cum nu mai cunoscuse omenirea până atunci. Cauzele reale sunt complexe, profunde și multiple și sunt legate de evenimentele din ultimele cinci decenii și anume: evoluția politică de pe continentul european, implicarea diplomatică, alianțele dintre puterile europene, apărute după înfrângerea Franței la Sedan și a proclamării Imperiului german (al II-lea *Reich*), naționalismul, disputele anterioare iscate din varii motive și rămase nerezolvate, lipsa resurselor de materii prime și a piețelor de desfacere pentru industria occidentală și central-europeană, guvernarea fragmentară, cursa înarmărilor. Nu ne propunem o analiză a acestora, care de altfel au mai stat în atenția istoriografiei române și străine. Demersul nostru se vrea o bază de discuție privind locul și rolul sud-estului Europei în planurile celor două alianțe politico-militare în perspectiva unei confruntări, precum și modalitățile de atragere a statelor zonei într-o tabără sau alta, având în vedere numai aspectele economico-financiare, ultimele, de o importanță deosebită, dovedindu-se mult mai practice, mai persuasive și cu mult mai multe șanse de izbândă.

Indiferent de conținutul alianțelor și al înțelegerilor dintre state, ca și de intențiile celor ce le-au încheiat, faptul că Europa era împărțită în două tabere rivale devenise o realitate cu mult înainte de constituirea, în 1907, a Antantei. Simpla înțelegere anglo-rusă, care infirma una din certitudinile politicii externe germane¹, era suficientă pentru a-i trezi la realitate pe diplomații de la Wilhelmstrasse, dacă nu ar fi fost orbiți de ambițioasele țeluri pe care și le propuseseră.

În mare măsură interesele celor ce alcătuiau Tripla Înțelegere nu erau convergente, iar divergențele cu Tripla Alianță, cu o singură excepție, nu erau de natură să genereze un conflict între tabere. Astfel, în afară de Franța, care era interesată să redobândească Alsacia și Lorena, Marea Britanie s-ar fi mulțumit să ajungă la un compromis cu Germania în privința supremației navale, iar Rusia, care nu avea

¹ Diplomația germană socotea rivalitatea anglo-rusă și anglo-franceză tradițională. Ca atare, în opinia factorilor de decizie de la Berlin, acordul franco-rus din 1892 restabilea un echilibru de forțe în Europa, iar situarea Marii Britanii de o parte sau alta nu ar fi dus decât la distrugerea acestui echilibru, la care britanicii țineau foarte mult.

motive reale de divergență cu Germania, s-ar fi înțeles cu Berlinul, dacă acesta dorea. Singurul punct cu adevărat sensibil erau relațiile franco-germane, a căror armonizare nu se putea realiza fără rezolvarea problemei celor două provincii.

Mult mai precisă și mai riguroasă în organizare, Tripla Alianță s-a dovedit mai puțin viabilă decât aparent formală Antantă. Rivalitățile în creștere dintre Italia și Austro-Ungaria privind unele regiuni din spațiul sud-est european au dat naștere la un paradox: pentru stăvilirea creșterii influenței Dublei Monarhii la sudul Dunării, diplomația italiană considera că menținerea Triplei Alianțe era, deocamdată, singura soluție.

Un rol aparte în acest context a revenit marii finanțe și implicit capitalului, care la începutul secolului al XX-lea dobândise un rol și o importanță fără precedent. Fără a fi apanajul uneia sau alteia dintre tabere, capitalul a devenit treptat cea mai importantă armă în racolarea de noi membri sau în menținerea celor deja existenți, uzitată de partenerii cei mai puternici. Relațiile economice, financiare, comerciale, monetare alcătuiau astfel o rețea tot mai ramificată și complexă între state, societăți, indivizi, de care oamenii politici trebuiau să țină seamă. Niciodată până atunci puterea și influența oamenilor de afaceri nu au fost atât de mari, atât de lipsite de supraveghere și control. La cererea și uneori la presiunea lor, statul, prin instrumentele și organismele lui, era solicitat, chiar presat în unele cazuri, să faciliteze plasamentele de capital și mărfuri. Atâta vreme cât obiectivele marii finanțe erau îndeplinite, adică asigurarea securității și a randamentului scontat, nu existau prejudecăți legate de politică sau ideologie. Mărturie stau plasamentele bancherilor britanici² și francezi pe piața germană în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cuantumul ridicat al acestora a contribuit în bună parte la avântul industrial al Germaniei. În schimb, riscul unui conflict ca și o situație politică incertă puneau în discuție securitatea și implicit randamentul plasamentului și aveau drept consecință, în marea majoritate a cazurilor, respingerea solicitării. Așa se explică refuzul de a credita de pildă Grecia, în 1896, când revolta din Creta și tulburările din teritoriile cu populație majoritar elenă din Imperiul otoman, sprijinite de Atena, aveau să ducă la declanșarea războiului greco-otoman (1897)³, ca și ezitarea bancherilor francezi de

² În 1820 bancherii londonezi acordau guvernului Prusiei două împrumuturi necesare redresării țării după războaiele napoleoniene. În 1850 aceeași finanță oferea credite generoase negustorilor și navigatorilor din Hamburg, iar în 1860 participa cu sume considerabile la construirea rețelei de cale ferată germană. Pentru detalii vezi Jacques Bariéty, Raymond Poidevin, *Les relations franco-allemandes 1815–1975*, Paris, Armand Collin, 1977, p. 12; Raymond Poidevin, *Les relations économiques et financières entre France et l'Allemagne de 1898 à 1914*, Paris, 1969.

³ Războiul a constituit lovitura decisivă pentru finanțele Greciei. Învinsă, ea nu numai că nu obținea Creta, dar era obligată la plata unei despăgubiri de război de cca 94 milioane franci și la cedarea unor teritorii de graniță. În imposibilitatea de a onora datoriile scadente, ca și pe cele recente, Grecia a fost nevoită să accepte, în ianuarie 1898, controlul Comisiei financiare internaționale, alcătuită din reprezentanții a șase mari puteri (Franța, Marea Britanie, Germania, Italia, Austro-Ungaria, Rusia). În mai, același an, statul grec obținea, pe piața pariziană, un împrumut de 120 de milioane, garantat de concesiunea unora dintre veniturile statului (sare, hârtie, țigări, chibrituri, cărți de joc, smarald de Naxos, veniturile vămii Pireu). Pentru detalii vezi Jacques Thobie, *Investissements et imperialisme français dans l'Empire Ottoman 1895–1914*, Paris, 1977, p. 137–138; E. Driault et M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, vol. IV, Paris, 1925–1926, p. 327–329; G.S. Papadopoulos, *England and the Near East 1896–1897*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1969, p. 195–225.

a da curs cererii de finanțare a unui împrumut avansat de Rusia în 1905, din cauza situației interne incendiare și a angrenării în conflictul cu Japonia. Totuși, grupul german Bleichröder, la solicitarea expresă a împăratului Wilhelm al II-lea, a acordat un avans și aceasta din rațiuni politice, *Kaiser*-ul sperând că astfel dovedea Petersburgului fragilitatea și chiar inutilitatea alianței franco-ruse și netezea calea unei apropieri germano-ruse.

Obiective și țeluri comune au impus marii finanțe europene relații strânse în interiorul fiecărui grup, diversificarea raporturilor cu exteriorul și abandonarea viziunii naționaliste, ceea ce s-a materializat prin deschiderea de filiale, de case clientelare în țări rivale politic. Astfel, în rețeaua de parteneri ai Banque de l'Union Parisienne se aflau cunoscute bănci și grupuri bancare din țări ale Triplei Alianțe, ca Banca de Credit Funciar Ungar (legată în aceeași măsură și de Banque de Paris et des Pays-Bas), în vreme ce Société Générale avea relații bune cu Länderbank, iar în consiliul ei de administrație se regăseau doi cetățeni austrieci: bancherii Adler și Spizer.

Cei mai însemnați finanțatori ai lumii și implicit ai Europei erau Marea Britanie, Franța și Germania. La începutul secolului al XX-lea plasamentele Marii Britanii în străinătate se ridicau la 100 de miliarde franci, ale Franței la 37 de miliarde franci și ale Germaniei la 20 de miliarde franci. În ajunul primului război mondial ordinea rămăsese aceeași, Marea Britanie deținând 43% din totalul capitalului investit în diverse zone pe glob, Franța 20%, iar Germania 13%⁴.

Plasamentele finanței străine pe piața externă au fost generate deopotrivă de considerente economice și politice. Primele țineau de nivelul de dezvoltare, de cantitatea de lichidități, de rata profitului creditorului, iar celelalte de interesele imediate și de perspectivă ale statului. Germania, de pildă, a contribuit la finanțarea țărilor ce constituiau piețe de desfacere sigure și avantajoase pentru mărfurile ei, a statelor aliate, a celor considerate drept potențiali aliați, dar și a țărilor unde își putea impune cu ușurință influența și controlul. De multe ori guvernul de la Berlin a făcut presiuni asupra bancherilor germani pentru a participa la împrumuturile externe ale Austro-Ungariei, României și Bulgariei și a sprijinit și impulsionează prezența „Deutsche Bank” în construcția căii ferate spre Bagdad.

Printre considerentele economice de o importantă capitală era rata sporită a dobânzii. Astfel, dacă în Europa apuseană rata dobânzii era de 3–4%, în sud-estul continentului împrumuturile de stat aduceau o rată de 7%, iar investițiile în industrie de 8–12%, la care se adăugau și alte avantaje⁵. În aceste condiții câștigurile obținute de creditor erau substanțiale. Numai în 1914, de pildă, debitorii contribuaseră cu sume importante la profitul de 3 miliarde de franci înregistrat de finanța franceză și la cel de 1 400 de milioane de mărci al finanței germane⁶.

În ajunul izbucnirii primului război mondial țările din sud-estul Europei beneficiau de 14% din totalul investițiilor străine în Europa, ocupând locul al treilea

⁴ Maurice Baumont, *L'essor industriel et l'imperialisme colonial (1878–1904)*, Paris, 1965, p. 380.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Raimond Poidevin, *op. cit.*, p. 53; Simeon Damianov, *Aspects économiques de la politique française dans les Balkans au début de XXe siècle*, în „Etudes Balkaniques”, Sofia, nr. 4, 1974, p. 9.

după Rusia cu 36% și Austro-Ungaria cu 23%⁷. În vreme ce finanța engleză și-a diminuat constant participarea în Europa, cifrându-se undeva în jurul valorii de un miliard de franci, cea mai mare parte fiind dirijată către Imperiul otoman (numai 400 de milioane de franci către țările balcanice), cea franceză și-a sporit constant investițiile ajungând în 1914 la peste 3 miliarde de franci (800 milioane de franci în Serbia, 780 milioane de franci în România, 700 milioane de franci în Grecia, 512 milioane de franci în Bulgaria). Imperiul otoman absorbea 6–7% din plasmamentele externe ale Franței⁸. La acea dată, din capitalul francez investit pe continent 43% era destinat Rusiei, 30% țărilor occidentale, 17% țărilor balcanice și 10% Austro-Ungariei⁹. Ofensiva economică și politică a Germaniei și Austro-Ungariei în Balcani a determinat Franța să treacă la o politică mai activă în zonă și, după 1911, să abandoneze definitiv politica de menținere a *statu quo*-ului în Balcani, venind astfel în întâmpinarea Rusiei, a cărei preocupare continua să fie supremația asupra Strâmtorilor și eliminarea Imperiului otoman din Europa.

Cât privește Germania, ea se impusese încă din ultimii ani ai secolului al XIX-lea drept al doilea mare creditor al Europei de sud-est, după Franța. La începutul secolului al XX-lea influența ei economică în această zonă s-a accentuat, în strânsă legătură cu dezvoltarea industrială, cu sporirea participării la comerțul mondial, cu nevoia de piețe de desfacere și de bușee de materii prime. Fenomenul trebuie privit și prin prisma raportului dintre dezvoltarea economică și politica externă a Germaniei, dintre interesele și obiectivele ei în Balcani și în Orientul Apropiat. Pentru finanța germană zona sud-estului Europei a avut o însemnătate deosebită dat fiind și interesul față de evoluția economică și politico-militară a tinerelor state. În acest context, capitalul a fost principala armă datorită diversității ariilor de plasament: împrumuturi de stat, finanțarea unor instituții bancare, a unor ramuri din industria națională, lucrări de utilitate publică, infrastructură. Dacă în 1900 capitalul german se ridica la 1,1 miliarde mărci¹⁰, la sfârșitul primului deceniu al secolului al XX-lea însuma 2 miliarde mărci (1,1 mărci = 1,2 franci), adică 11% (cca o cincime) din totalul investițiilor germane în Europa¹¹, pentru ca în ajunul primului război mondial să înregistreze 3,5 miliarde mărci, din care 1,8 miliarde mărci în Imperiul otoman și 1,7 miliarde mărci în celelalte țări din zonă¹². Sporul spectaculos a fost determinat de implicarea Berlinului în finanțarea unor proiecte de anvergură, cum era construcția căii ferate spre Bagdad. Pentru o evaluare corectă nu trebuie omisă nici participarea indirectă, prin intermediul capitalului austro-ungar ce provenea în

⁷ Victor Axenciuc, *Penetrația capitalului străin în România până la primul război mondial* (I), în „Revista de Istorie”, t. 34, nr. 5, 1981, p. 825.

⁸ René Girault, *Les Balkans dans les relations franco-russes en 1912*, în „Etudes Balkaniques”, Sofia, nr. 4, 1974, p. 79.

⁹ Rondo Cameron, *La France des patriotes de 1851 à 1918*, Paris, 1985, p. 381.

¹⁰ „Revue Commerciale du Levant. Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce de Constantinople”, I, Constantinople, 1902, p. 31–34.

¹¹ Conform *Deutsche Geschichte*, vol. 2, Berlin, 1967, p. 740; M. Latimer, *Das Ausländendische Kapital auf dem Balkan*, în „Weltwirtschaftliches Archiv”, 1938, 11, p. 469–470.

¹² Raymond Poidevin, *op. cit.*, p. 52.

mare parte de pe piața germană. Alianța politică, diminuarea plasamentelor pe piața rusă au transformat Austro-Ungaria în principala beneficiară a investițiilor germane de capital în Europa (peste 3 miliarde mărci), din care o parte luau drumul Balcanilor sub forma unei finanțări austro-ungare.

Paradoxal, dar atâta timp cât interesele financiare au fost convergente, concurența dintre capitalul francez și german a funcționat pe toate planurile. Astfel, din cele 12 împrumuturi obținute de România în intervalul 1890–1914, toate pe piața germană, participarea finanței franceze a fost nelipsită, cu o singură excepție (1913), și a sporit de la 22% în 1899, la 33% în 1910. În același timp, au existat momente când băncile franceze dădeau impresia că ar fi dorit să finanțeze, în majoritate sau chiar în totalitate, unele dintre împrumuturile României. Dar de fiecare dată condiții, termene, angajamente, lipsa de încredere și chiar nesiguranța plasamentului au fost invocate și au împiedicat reușita. Tot atât de adevărat este și faptul că inițiativa a aparținut în toate cazurile României, care a sperat întotdeauna că Parisul nu va rămâne insensibil la solicitările ei. O primă încercare a avut loc în 1899, când conjunctura generată de criza financiară de pe piața europeană¹³ și starea finanțelor României au făcut dificile negocierile pentru contractarea unui împrumut extern. Demersurile din aprilie 1899 ale lui Alexandru Beldiman, ministrul României la Berlin, pe lângă A. Hansemann, directorul băncii „Diskonto Gesellschaft”, respectiv ale lui Gheorghe Manu, ministrul român de Finanțe, pe lângă reprezentantul aceleiași bănci la București¹⁴, au evidențiat prudența finanței germane, care sfătuia guvernul român să amâne un timp cererea. În vara aceluiași an și consorțiul de bănci franceze („Banque de Paris et des Pays Bas”, „Société Générale”, „Comptoir d’Escompte”), chestionat în acest sens de oficialitățile de la București, informa că nu era dispus „să absoarbă material de o așa însemnătate” și cu atât mai puțin să preia în totalitate un împrumut, propunând la rândul-i o amânare¹⁵. Atitudinea finanței franceze era dictată nu numai de criza financiară, dar mai cu seamă de relațiile politice și economice româno-germane. Potrivit instrucțiunilor primite de ministrul Franței la București, A. Henry, acceptarea unui împrumut era posibilă numai în urma unor negocieri directe cu băncile pariziene legate de industria de armament și era condiționată de comenzi ferme, însoțite și de o serie de concesiuni avantajoase¹⁶, ceea ce ar fi însemnat practic reorientarea politico-economică a României către Franța.

Tot atât de adevărat este că nici grupul de bănci germane din jurul lui „Diskonto Gesellschaft” nu era dispus să abandoneze piața românească și cu atât

¹³ Războiul anglo-bur și afacerea Dreyfus au adus prejudicii importante finanței occidentale și în special celei franceze și au accentuat sentimentul de instabilitate. În același timp piața de capital europeană era solicitată tot mai intens de cererile de investiții în China și Asia Mică, unde profiturile se anunțau mult mai atractive. Urmarea imediată a tuturor acestora a fost creșterea ratei dobânzii pe piața londoneză de la 2,8% la cca 3,7%, spor înregistrat și pe celelalte piețe de capital europene.

¹⁴ „Diskonto Gesellschaft” a participat cu un capital însemnat la crearea Băncii Generale Române și avea un reprezentant în consiliul de administrație al acesteia.

¹⁵ *Desbaterile Adunării Deputaților 1899–1900* (în continuare *D.A.D.*), nr. 65, ședința din 18 martie 1900, p. 1159.

¹⁶ *Documents Diplomatiques Français (1871–1914)* (în continuare *D.D.F.*), 2e série (1901–1911), vol. I, Paris, 1930, doc. nr. 57, p. 69, și doc. nr. 531, p. 637.

mai puțin Germania să renunțe la poziția de principal partener economic. Ceea ce se dorea era obținerea de lichidități de la finanța franceză, o cotare la bursă și o sporire a ratei dobânzii. Băncile occidentale intuiau că situația era de așa natură încât guvernul de la București, constrâns de nevoia stringentă de finanțare, părea dispus să accepte clauze destul de dure. De altfel, în august 1899, la reînnoirea solicitării, A. Hansemann îi comunica lui Gheorghe Manu decizia creditorilor de a mări dobânda cu unu-două procente. Tot atunci băncile franceze respingeau cotarea la Bursa din Paris a bonurilor de tezaur românești, deși, cu un an în urmă, aceeași bursă admisesese cotarea valorilor românești la un miliard de franci, din care 40% erau deținute de finanța franceză¹⁷. În acest mod se încerca forțarea guvernului român ca să admită rezolvarea „afacerii Hallier” conform dorinței părții franceze¹⁸. În cele din urmă, contractul de împrumut a fost semnat la 7/19 noiembrie 1899 cu finanța germană, la finanțare participând în înțelegere și cea franceză, primei revenindu-i 2/3, adică 66,7%, iar celeilalte 1/3, respectiv 21,5%¹⁹. Din cele 175 milioane lei, rambursabili în 5 ani, România obținea 156 milioane lei, din care 104 milioane au fost folosite pentru acoperirea bonurilor de tezaur, restul de 52 milioane fiind destinate finanțării pierderilor bugetare și continuării lucrărilor la obiective de interes național. Potrivit calculului economiștilor, rata reală a dobânzii a fost de 8,18%, adică superioară cu trei procente față de prevederile din contract²⁰.

¹⁷ Pierre Guillen, *L'Expansion: 1831–1898*, Paris, 1984, p. 346.

¹⁸ Firma franceză „Adrian Hallier” obținuse în 1895, în urma licitației organizate de Ministerul Lucrărilor Publice, concesiunea lucrărilor de construcție și modernizare a portului Constanța, în valoare de 30 milioane lei. Începute în primăvara anului următor, prin construcția căii ferate Constanța-Canara, lucrările au mers mult prea încet față de termenele prevăzute în contract. Lipsa capitalului, corelată cu cea a utilajului și cu întârzieri în livrarea materiei prime, a pus firma în imposibilitatea finalizării contractului. La somațiile Ministerului Lucrărilor Publice, aceasta anunța în 1899 încetarea construcției și rezilierea unilaterală a contractului. Luând act de noua situație, beneficiarul a continuat execuția în regie proprie, dar firma franceză, considerându-și lezate interesele, a acționat statul român în judecată. Presată de angajamentele din contractul împrumutului din 1899, justiția română a fost nevoită să accepte o rezolvare favorabilă firmei franceze, contrar prevederilor din contract. Firma primea o despăgubire de peste 6 milioane de franci, mult superioară investițiilor făcute și era scutită de plata unor amenzi sau daune așa cum era normal. Astfel se aducea un însemnat prejudiciu statului român. Pentru lucrările firmei franceze, cauzele rezilierii contractului și procesul cu statul român vezi: *D.A.D.*, nr. 17, șed. din 15 dec. 1899, p. 163–181; *ibidem*, nr. 52, șed. din 2 mar. 1900, p. 915–923; Constantin Bacalbașa, *București de altădată*, vol. II, p. 281; Mircea Roșculeț, *Fondarea și construcția portului Constanța*, în „Buletinul Institutului Economic Român”, an XVII, nr. 1–4, 1938, p. 40–42 și 67–70; Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, București, Editura Eminescu, 1984, p. 171–177; Valentin Ciorbea, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Constanța, Editura Europolis, 1995, p. 100–102; Mariana Cojoc, *Constanța port internațional. Comerțul exterior al României prin portul Constanța (1878–1939)*, București, Editura Cartea Universitară, 2006, p. 88.

¹⁹ „Disconto Gesellschaft”, „S. Bleichröder” și „Rothschild & Sohn” au contribuit cu 36,6%, 24,5%, respectiv 5,5%; aportul băncilor pariziene „Comptoir d'Escompte de Paris”, „Banque de Paris et des Pays Bas” și „Société Générale” a fost de 9,2%, 9%, respectiv 3%. La împrumut au participat și Banca Națională a României cu 8,7%, iar Banca Generală Română cu 3,5%¹⁹. Conform Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823–1933*, București, 1934, p. 159–160.

²⁰ I. Tutuc, *Datoria publică a României*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 798.

Nici încercările guvernului de la București din anii 1903 și 1904 de a obține un împrumut în totalitate pe piața franceză nu au avut sorți de izbândă. Fostul ministru al Franței la București, A. Henry, devenit director în Ministerul Afacerilor Străine, îi spunea reprezentantului României la Paris, Grigore I. Ghica, ce se plângea de condițiile nejustificate impuse de bancheri, că fără acceptarea unor concesiuni de natură economică nu poate fi vorba „de o apropiere durabilă” și conchidea: „Internaționalismul banului pune marile noastre instituții financiare în situația de a menține colaborarea cu instituțiile similare germane, dar această colaborare nu trebuie să fie într-o constantă subordonare. Când discuți la Berlin, discuți în același timp de pe picior de completă egalitate și cu Parisul”²¹.

De altfel, până în ajunul izbucnirii primului război mondial banchierii francezi au fost circumspecți față de România și, mai ales, față de politica ei externă. Românii, era de părere o oficialitate franceză, nu pot obține câștig de cauză din cauza prezenței capitalului german, favorizat de înclinațiile vădite ale țării către Tripla Alianță. Ca atare, nu prevalau considerentele de ordin financiar, invocate de atâtea ori când se refuza participarea în unanimitate sau în majoritate la un împrumut și coteria lui la Bursa din Paris, ci acelea de ordin politic. O schimbare de optică a finanței franceze față de România se constată cu prilejul împrumutului din 23 februarie/8 martie 1910, în valoare de 120 milioane lei în titluri de rentă cu dobândă de 4%, când participarea părții franceze a crescut de la 22%, cât prevedeau termenii înțelegerii cu banchierii germani, la 33%²².

Trei ani mai târziu, banchierii parizieni păreau să dea curs solicitărilor tot mai insistente ale guvernului de la Paris de a veni în întâmpinarea cererilor României, dorind să forțeze distanțarea ei definitivă de Puterile Centrale. În septembrie 1913, în urma discuțiilor cu reprezentanții băncilor „Comptoir National d'Escompte de Paris”, „Banque de Paris et des Pays Bas”, „Société Générale” și „Crédit Lyonnais”, ministrul român de Finanțe, Alexandru Marghiloman, obținea acceptul pentru contractarea a două împrumuturi, unul pe piața franceză, emis direct și numai de Paris, completat de un angajament pentru importante comenzi de armament, altul pe piața germană. Inițial partea română se adresase „din curtoazie față de vechii bancheri ai României”²³ și anume grupul „Diskonto Gesellschaft”, care declinase însă oferta. Finanța germană era marcată de criza cauzată de tensiunile dintre puterile europene, de luptele din China și războiul civil din Mexic, de împrumuturile în curs ale Austro-Ungariei, iar primul război balcanic și înfrângerea Imperiului otoman știrbise din reputația Germaniei ca fabricant al celui mai bun și eficient armament.

Tratatul dintre guvernul român și reprezentanții marii finanțe franceze nu au lăsat impasibil Berlinul, în opinia căruia finalizarea unui contract ar fi fost, potrivit contelui Wolfegg Valdsee Waldburg, însărcinatul cu afaceri al Germaniei în România, „o lovitură asupra influenței politice și economice ale Germaniei la

²¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Paris, Corespondență și rapoarte 1905, vol. 16, Agenția diplomatică a României, raport confidențial, nr. 517, Paris, 12/25 mai 1905.

²² Georges Cioriceanu, *La dette publique de la Roumanie*, Paris, Marcel Giard, 1927, p. 195.

²³ Gheorghe N. Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878–1914*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 373.

București”²⁴. Între timp, bancherii francezi, nemulțumiți că o parte a creditului urma să acopere o datorie recentă către Germania (cca 70 de milioane franci trebuiau să fie rambursate în contul împrumutului de 150 milioane din februarie 1913, destinat achiziționării de armament și muniție de la „Krupp”), au revenit asupra acordului, pretextând imposibilitatea onorării întregii sume (ofereau 175 milioane franci din cele 300 milioane cerute). În pofida presiunilor făcute de guvernul francez pe lângă marile bănci, care amenința cu sancționarea celor ce se opuneau²⁵, împrumutul s-a realizat tot pe piața germană. Pentru prima dată, începând din 1890, băncile franceze nu au participat, împrumutul fiind onorat în procent de 45,22% de „Disconto Gesellschaft” din Berlin, de filiala din Frankfurt – 7,09%, de Banca Națională a României – 30,15% și de Banca Generală Română – 6,34%. Din cele 250 milioane franci, României i-au revenit numai 217 milioane. Suma trebuia rambursată în termen de 40 de ani, iar dobânda era de 4,5%²⁶. Finalizarea împrumutului a demonstrat încă o dată că pentru finanța franceză interesele economice primau.

În ajunul primului război mondial datoria publică a României atinsese 1 866 milioane lei, din care 89%, adică 1 552 milioane lei, alcătuiau datoria externă. Cca 9/10 din angajamentele financiare ale statului erau contractate față de mari bănci private sub forma împrumuturilor de stat²⁷. Astfel, din totalul datoriei externe 60%, adică cca 603 milioane franci, constituiau creditele băncilor germane, iar 33%, adică 484 milioane franci, cele ale băncilor franceze. România plătea anuități între 23,3% și 40% din buget. Numai în 1913, de pildă, din totalul acestora de 85 648 067 lei aur, băncile berlineze au încasat 47 856 972 lei aur, iar cele pariziene 37 791 095 lei aur²⁸. Anual, beneficiile din împrumuturi pentru băncile franceze și germane se ridicau la 90 milioane franci²⁹.

Ca și în cazul României, și în Serbia împrumuturile de stat constituiau nu numai afaceri financiare, ci și politice. Atât Parisul cât și Berlinul căutau prin diverse mijloace să-și sporească influența și, în acest sens, susțineau politica și acțiunile aliaților. Berlinul sprijinea Viena, iar Parisul susținea, mai mult sau mai puțin discret, politica Petersburgului. Contribuțiile băncii franceze „Hoskier” și ale băncii vieneze „Banque Imperiale Privilegiée des Pays Autrichiens”, ce reprezentau interesele Rusiei, respectiv ale Germaniei, constituiau numai o mică parte din cele ale consorțiului financiar interesat în Serbia, în fruntea căruia se afla grupul francez Naville („Banca Imperială Otomană” și „Société Financière d’Orient”). Astfel, la emiterea împrumutului din 1902, onorat de bănci franceze și germane, cărora li s-a adăugat cu o contribuție modestă și finanța austriacă, cea mai mare parte, cca 60 de milioane de

²⁴ *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1878–1914*, vol. 39, Berlin, 1926, doc. nr. 15 797.

²⁵ *D.D.F.*, 3e série (1911–1914), t. VIII, Paris, 1935, doc. nr. 138, p. 172.

²⁶ Pentru detalii vezi Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 209–212, 214; Mircea Popa, *Contribuții privind relațiile româno-franceze 1900–1914*, în „Studii”, t. 22, nr. 1, 1969, p. 102–103; Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900–1910)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975, p. 14–15.

²⁷ F. Bernand, *Les finances de la France, de l’Angleterre, de l’Allemagne et de la Roumanie de 1914 à 1925*, Paris, 1925, p. 172; Victor Axenciuc, *op. cit.*, p. 844.

²⁸ Ernest Ene, *Relațiunile comerciale și financiare dintre România și Franța*, București, 1928, p. 5.

²⁹ Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 317.

franci, a revenit grupului Naville, băncile germane participând cu doar 10%³⁰. La acea dată, datoria externă a Serbiei se ridica la 645 milioane franci³¹.

După lovitura de stat din 1903, dinastia Karadjordjević, exponentă a intereselor burgheziei comerciale și industriale, s-a orientat tot mai mult spre blocul franco-rus în dorința de a desprinde țara atât economic cât și politic de Dubla Monarhie³². Reluând mai vechi oferte³³, în mai 1904, cabinetul sârb avansa Parisului propunerea unui împrumut în valoare de 30 milioane franci, dintre care 20 de milioane să reprezinte comenzi de armament. Dată fiind rezerva manifestată încă de oficialitățile pariziene, la 12 decembrie 1904 bancherii francezi încheiau o înțelegere cu omologii germani privind colaborarea în Serbia, conform căreia grupul Naville participa cu 40%, iar „Berliner Handelsgesellschaft” și „Crédit Foncier Autrichien” cu câte 30% fiecare.

Din 1906 Franța devenea principalul creditor al Serbiei, participarea bancherilor francezi fiind superioară germanilor (75% față de 25%)³⁴. Odată cu anexarea Bosniei și Herțegovinei în 1908, Marea Britanie a început la rândul ei să acorde mai multă atenție revendicărilor slavilor sudici, percepuți ca o contrapondere la politica austro-ungară în zonă. De teama unei noi apropieri de Viena, în contextul în care circula zvonul despre planurile moștenitorului tronului habsburgic, arhiducele Franz-Ferdinand, privind crearea unui regat slav în interiorul monarhiei³⁵, puterile Antantei au venit în întâmpinarea solicitărilor de împrumut ale Belgradului și chiar au agreeat încercările Rusiei de realizare a unei alianțe a statelor balcanice. Astfel, la împrumutul sârb din 1909 în valoare de 150 milioane franci, bancile franceze subseriau 3/4, adică 112,5 milioane franci, restul de 1/4, adică 37,5 milioane franci, constituind aportul celor germane³⁶. Ultima manifestare a conlucrării franco-germane a fost în 1911, când marile bănci pariziene s-au reunit într-un grup financiar pentru a onora solicitarea Serbiei de a converti datoriile țării din 1902, 1906 și 1909. Cu acest prilej participarea finanței germane prin „Berliner Handels-Gesellschaft” a fost de 11%³⁷.

³⁰ Raymond Poidevin, *Les intérêts financiers français et allemands en Serbie de 1895 à 1914*, în „Revue Historique”, nr. 471, 1964, p. 54.

³¹ M. Simitch, *La dette publique de la Serbie de l'origine à la guerre de 1914*, Paris, 1925, p. 62.

³² În 1881 Serbia a semnat două tratate, economic și politic, cu Austro-Ungaria, ambele considerate veritabile acte de vasalitate. Ele au fost reînnoite în 1892 și denunțate de Belgrad în 1905. Pentru detalii vezi Miodrag Milin, *Relațiile politice româno-sârbe în epoca modernă (secolul al XIX-lea)*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 128; René Girault, *Diplomatie européenne et impérialisme: histoire des relations internationales contemporaine 1871–1814*, Paris, 1979, p. 110.

³³ În primii ani ai secolului al XX-lea Serbia tatonase piața franceză pentru emiterea unui împrumut în schimbul unor comenzi sigure de material de artilerie. Vezi *D.D.F.*, 2-e série, t. I, doc. 160, 198, 234; *ibidem*, t. II, doc. 216, 254, 255, 257, 406, 451, 493.

³⁴ L. Aleksić-Peiković, *Odnosi Srbije za Francuskom i Engleskom 1903–1914*, Beograd, 1965, p. 203–207.

³⁵ René Girault, *op. cit.*, p. 66–67.

³⁶ Simeon Damianov, *op. cit.*, p. 12.

³⁷ Raymond Poidevin, *Les intérêts financiers français et allemands en Serbie de 1895 à 1914*, și urm., p. 61.

În ajunul primului război mondial datoria externă a Serbiei se ridica la 1 140 milioane franci, din care 4/5 revenea Franței și 1/5 Germaniei. La Belgrad interesele marilor bănci din Paris continuau să fie apărate de doi reprezentanți în Consiliul monopolurilor statului sârb. Finanța franceză controla la acea dată nu numai datoria externă a Serbiei, dar și întreaga viață economică și chiar politică a regatului.

În Bulgaria, până în iulie 1900 băncile austriece „Wiener Bankverein” și „Länderbank”, cu participarea importantă a „Deutsche Bank”, au onorat toate împrumuturile țării, prezența finanței franceze fiind modestă, limitată la valori reduse și comenzi de armament nesemnificative. Începând din 1902 și până în 1907, la insistențele și cu garanțiile Rusiei, finanța franceză a onorat cea mai mare parte a împrumuturilor solicitate de guvernul de la Sofia. La toate a participat cu sume importante și finanța germană prin intermediul aceleiași instituții bancare. Diplomația de la Wilhelmstrasse a insistat și a făcut presiuni asupra bancherilor berlinezi să nu abandoneze piața bulgară pentru a nu facilita astfel atragerea definitivă a țării de partea Antantei. Consolidarea poziției Franței în Bulgaria avea să fie întreruptă de evenimentele anului 1908 și de divergențele și rivalitățile dintre puterile europene³⁸, care au reorientat Sofia spre Berlin și Viena, întâi financiar și economic, iar din primăvara anului 1914 și politic. Exigențele sporite ale bancherilor francezi, dublate de condiționarea de comenzi de armament și muniție cu o valoare ridicată, au determinat guvernul bulgar să caute bani în altă parte. Locul nu putea fi decât Berlinul sau Viena, ale căror bănci, ca și guverne, erau interesate în emiterea de împrumuturi către țările balcanice. Oamenii politici germani și *kaiser*-ul Wilhelm al II-lea au cerut băncilor berlineze să sprijine financiar instituțiile de credit vieneze pentru a putea să onoreze cererile de împrumut ale Bulgariei și astfel să evite consolidarea influenței franco-ruse. Împrumutul obținut de Sofia pe piața austriacă în 1909 a constituit o primă breșă în cvasimonopolul deținut de finanța franceză. Pentru o înțelegere mai clară a cauzelor și urmărilor „răcirii” relațiilor cu Parisul, trebuie avute în vedere și planurile Bulgariei cu privire la Tracia și Macedonia. În vederea încorporării celor două provincii, între 1908–1912 guvernul de la Sofia au destinat înarmării cca 80% din valoarea împrumuturilor solicitate și au modificat articolul 17 din Constituție în sensul acordării de puteri depline

³⁸ La 5 octombrie 1908 împăratul Austro-Ungariei, Franz Joseph, anunța anexarea Bosniei și Herțegovinei, iar Ferdinand de Saxa-Coburg proclama independența Bulgariei, act care a folosit pe moment planurilor Dublei Monarhii de extindere a influenței și controlului în Balcani și a iritat Rusia și Franța, ce doreau fie o situație privilegiată în zona Strâmtoarelor, fie menținerea *statu quo*-ului în zonă. Vezi Ch. Ambrosi, *L'apogée de l'Europe 1871–1918*, Paris, 1975; G. Hanotaux, *La politique de l'équilibre (1907–1914)*, Paris, 1912; L. Lamouche, *Quinze ans d'histoire balkanique (1904–1918)*, Paris, 1928; M. Nintchitch, *La crise bosniaque et les Puissances européennes*, vol. I, Paris, 1937; N. Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789–1923)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, 308–318; Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial (1878–1914)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 205–235; eadem, *Echilibrul european și modificările politico-teritoriale din Peninsula balcanică în anul 1908*, în volumul *Structuri politice ale secolului XX*, București, Editura Curtea Veche, 2000, p. 101–124.

regelui și guvernului la semnarea de acorduri secrete cu alte state, fără consultarea Parlamentului (*Sobrania*). Planul bulgar ar fi dus însă la îndepărtarea Serbiei, fapt nedorit de Rusia și cu atât mai puțin de Franța³⁹.

După patru ani de dominație a finanței germane și austriece, în primăvara anului 1912 guvernul bulgar, încurajat de modificările produse în optica puterilor europene privind spațiul balcanic, încerca din nou obținerea unui împrumut de 180–200 milioane franci de la băncile franceze. După ce inițial a amânat începerea negocierilor, ulterior, intervenția Rusiei ce garanta intențiile pacifiste ale bulgarilor, argumentând cu recent încheiatul acord politic bulgaro-sârb⁴⁰, a determinat finanța franceză să avanseze suma cerută, în solidar, în mai multe tranșe, și asta în pofida opoziției guvernului de la Paris, decis să nu mai pună la dispoziție finanțele decât în cazul statelor ce mergeau alături de Franța din punct de vedere politic⁴¹. În urma celor două conflicte balcanice, neîncrederea Franței față de Bulgaria a sporit, garanții suplimentare privind menținerea *statu quo*-ului urmând a fi solicitate în cazul unei noi cereri. În primăvara anului 1914, prin refuzul de finanțare, Franța contribuia decisiv la orientarea Bulgariei spre Tripla Alianță⁴², în vreme ce Germania, prin grupul de bănci condus de „Diskonto Gesellschaft”, ce inițiasse deja negocieri privind clauzele împrumutului⁴³ încă de la jumătatea lunii martie, pregătea în paralel și conținutul tratatului politic.

Între 1889–1914 împrumuturile de stat externe ale Bulgariei s-au ridicat la 1 196 548 422 franci⁴⁴, cea mai mare parte fiind folosită la amortizarea vechilor datorii și la înarmare, numai o mică cotă fiind destinată dezvoltării unor ramuri industriale.

În Imperiul otoman, colaborarea dintre Banca Imperială Otomană cu capital majoritar franco-englez și „Deutsche Bank” a funcționat până în 1911, când Franța a condiționat acordarea unui nou împrumut, între altele, de crearea Curții de conturi, de verificarea tuturor operațiunilor trezoreriei de către Banca Imperială Otomană, ceea ce echivala cu un control financiar din partea Franței, comenzi de armanent de la fabricile franceze și interdicția de a achiziționa armament de pe piața germană cu fonduri franceze⁴⁵. Refuzul Parisului de a renunța la unele condiții s-a soldat cu

³⁹ Gh. Stefanov, *Mejdunarodni otnošenja i vānșna politika na Bālgarija, 1789–1970*, Sofia, 1977, p. 89–91.

⁴⁰ Considerată o vreme punctul nevralgic al apropierii dintre statele balcanice din cauza pretențiilor teritoriale ale Bulgariei, alianța bulgaro-sârbă din 1912, realizată cu concursul și sub patronajul Rusiei, a constituit un succes al Antantei. Prin crearea blocului balcanic, diplomația rusă își pregătea un sprijin în cazul unui conflict european. Istoricul iugoslav Dimitrie Djordjević consideră statele balcanice drept a șaptea putere europeană ținând cont de potențialul lor militar. Vezi *Révolutions nationales des peuples balkaniques 1804–1914*, Belgrad, 1965, p. 229.

⁴¹ D.D.F., 3-e série, t. 2, doc. nr. 45, p. 39. Vezi și René Girault, *Les Balkans dans les relations franco-russes en 1912* în „Etudes Balkaniques”, nr. 4, 1974, p. 65.

⁴² Vezi Niko Nikov, *Les relations franco-bulgares (1913–1915)* în „Etudes Balkaniques”, nr. 4, 1974, p. 87–93.

⁴³ Simeon Damianov, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁴ Idem, *Franscoto iconomicesco pronicvane v Bālgarija 1878–1914*, Sofia, 1971, p. 259.

⁴⁵ René Pinon, *L'Europe et la Jeune-Turquie. Les aspects nouveaux de la Question d'Orient*, Paris, 1911, p. 139.

orientarea Constantinopolului spre Berlin, care nu numai că a onorat împrumutul, dar nu a pus nici un fel de condiții și nu a cerut garanții. În octombrie 1912 Parisul refuza din nou cererea de împrumut a Constantinopolului, motivând cu suspiciunea că fondurile ar fi fost destinate prelungirii primului război balcanic. În schimb, accepta prin acordul franco-otoman din aprilie 1914, rod al acțiunilor concertate ale guvernului francez și finanței grupată în jurul „Banque Imperiale Ottomane”, emiterea unui împrumut de consolidare de 500 milioane franci⁴⁶.

Și în Grecia creditorul a fost grupul franco-englez legat de „Banque Imperiale Ottomane”. În perioada 1879–1890 guvernul grec a contractat mai multe împrumuturi, destinate acoperirii deficitelor bugetare, finanțării pregătirilor militare, susținerii etnicilor greci ce doreau să se stabilească în Tesalia și Arta. În decurs de câțiva ani, 1884–1890, datoria externă a țării a ajuns la o valoare nominală de 420 milioane franci⁴⁷, iar deficitul bugetar s-a dublat de la 30 milioane drahme-hârtie în 1884 la 64 milioane drahme-hârtie în 1886⁴⁸ (1 franc = 1 leu = 0,64–0,72 drahme). Conflictul militar greco-otoman din 1897 a secătuit finanțele statului elen, care a intrat în incapacitate de plată, fiind nevoit să accepte controlul financiar-economic internațional, exercitat prin intermediul unei comisii alcătuită din reprezentanții a șase mari puteri (Marea Britanie, Franța, Rusia, Italia, Germania, Austro-Ungaria). Participarea băncilor franceze cu cel mai mare volum la împrumutul din 1898 și cotearea acestuia la Bursa din Paris au permis finanței franceze să se impună pe piața elenă. La începutul secolului al XX-lea, investițiile Franței întreceau de cca 3 ori pe cele ale altor state. În 1914 băncile franceze plasaseră în Grecia un miliard de franci, în timp ce Marea Britanie numai 250 milioane franci, Rusia 70 milioane franci, iar Germania 20 milioane franci.

Înmulțirea obstacolelor, interferarea sferelor de influență, acutizarea neînțelegerilor au avut repercusiuni și pe plan financiar, iar conlucrarea dintre capitalul francez și german, marcată de prima criză marocană din 1905–1906, avea să ia sfârșit în 1911, cu prilejul celei de a doua. Retragerea francezilor de pe piața germană în plină criză de la Agadir a fost una definitivă și fără explicații. Piața germană continua să fie lipsită de lichidități, în vreme ce piața franceză dispunea de prea multe. De această dată interesele politice au primat în fața celor economico-financiare. Rivalitatea dintre finanța franceză și germană începea să îmbrace forme și valențe noi; manifestările sale au fost gradate în funcție de zonă și de interesele celor două puteri. Unde conlucrarea financiară a constituit un exemplu, acolo și rivalitatea a îmbrăcat formele cele mai evidente, foștii parteneri eliminându-se reciproc de pe unele piețe. În sud-estul Europei finanța germană a fost practic exclusă de la marile operațiuni ale Serbiei și Greciei, iar cea franceză a participat cu valori modeste în cazul României și, după 1907, al Bulgariei.

⁴⁶ Jacques Thobie, *Les Puissances et Constantinople 1911–1914*, în „Etudes Balkaniques”, nr. 4, 1974, p. 44–45.

⁴⁷ H. Maule-Lefreuve, *La Grèce économique et financière*, Paris, 1916, p. 63–72.

⁴⁸ A. Andreadis, *Les contrôls financiers internationaux*, Paris, 1925, p. 30.

Un aspect asupra căruia ne vom opri și care caracterizează competiția pentru atragerea Balcanilor îl constituie condiționarea împrumuturilor de comenzile de armament. Cum finanța franceză dispunea de cele mai multe lichidități, tot ea a fost cea dintâi care a condiționat și acordarea împrumuturilor de comenzile de armament. Exemplul a fost urmat și de finanța germană. Așa, de pildă, comenzile de armament, indispensabile acceptării împrumutului acordat Serbiei în 1904, constau în tunuri furnizate de firma franceză „Schneider-Creusot”, materiale de artilerie furnizate de „Krupp” și puști comandate industriei austriece⁴⁹. Un an mai târziu, cu ocazia negocierii unui nou împrumut, concurența dintre firmele producătoare de armament devenea evidentă și angrena, pe lângă bancheri, și politicieni, diplomați, jurnaliști. Astfel, pentru cucerirea pieței sârbe concureau firmele „Krupp”, „Schneider-Creusot”, „Ehrhardt” și „Skoda”. Lupta strânsă s-a dat pe mai multe planuri, inclusiv cel mediatic. La campania declanșată de „Krupp” și „Skoda” participau și o serie de publicații ca: „Stampa” (organ al legației austro-ungare la Belgrad) și „Wiener Allgemeine Zeitung” (de la Viena), care nu încetau să clameze proasta calitate a armamentului francez, prețul de cost ridicat și lipsa de ritmicitate a livrărilor. Unele acuze erau întemeiate. Astfel, în vreme ce o baterie „Creusot” costa 370 000 franci, una „Skoda” era evaluată la 320 000 franci, iar cea „Ehrhardt” la 302 500 franci⁵⁰. Victoria a fost obținută de finanța franceză și implicit de firma „Schneider-Creusot” și a marcat începutul orientării Serbiei spre Franța. Prețul de cost ridicat al armamentului fabricat de firmele franceze și calitatea slabă a unor muniții erau reclamate și de bulgari, care în 1910, cu ocazia negocierii împrumutului, arătau că în vreme ce „Krupp” vindea 15 baterii de munte cu 2 910 000 franci, „Schneider-Creusot” cerea pentru aceeași marfă 3 290 000 franci⁵¹.

De aceleași inconveniente se plâneau și românii, dar cu privire la armamentul de fabricație germană. În martie 1902, când România a fost nevoită să suplimenteze comanda de armament de la „Krupp” cu încă 500 de tunuri, cu muniția aferentă, în contul avansului de la „Disconto” de 17,3 milioane lei cu o dobândă de 5%⁵², atașatul militar al Germaniei la București, von Claer, care intervenise energic în favoarea concernului „Krupp”, informa Berlinul și despre nemulțumirile românilor privind prețul de cost ridicat și calitatea slabă a unor muniții. De altfel, inspectorul artileriei române nu a ezitat „să-l sfătuiască” pe reprezentantul firmei „Krupp” „să nu abandoneze clienții, dacă nu vor să fie la rândul-le abandonați”⁵³.

⁴⁹ Raymond Poidevin, *Les intérêts financiers français et allemands en Serbie de 1895 à 1914*, și urm., p. 55–56.

⁵⁰ Idem, *Fabricants d'armes et relations internationales au debut de XX-e siècle*, în „Relations Internationales”, nr. 1, mai 1974, Paris, p. 45.

⁵¹ *Ibidem*, p. 44.

⁵² Robert Păiușan, *Problematica unei crize timpurii a datoriei externe. Criza datoriei externe în România și țările balcanice la cumpăna secolelor XIX–XX*, București, Editura Seculum, 1998, p. 159.

⁵³ Raymond Poidevin, *Fabricants d'armes et relations internationales au debut de XX-e siècle*, și urm., p. 43.

Cu mai puține lichidități, supusă la presiuni din partea conducătorului statului și a guvernului pentru a se conforma intereselor politice și sincronizându-și întotdeauna acțiunile cu cele ale diplomației, finanța germană și implicit fabricanții de armament au pierdut teren în beneficiul francezilor în zone pe care le controlaseră cu puțin timp în urmă. În 1908, de pildă, de teama unei reacții față de anexarea Bosniei-Herțegovina, concernul „Krupp” și-a diminuat drastic șansele de a-și consolida poziția pe piața sârbă prin refuzul, la presiunile guvernului de la Berlin și ale lui Wilhelm al II-lea personal, de a livra Belgradului orice fel de armament sau muniție. Un an mai târziu, finanța franceză, profitând de situație, condiționa acordarea împrumutului de comenzi de armament în exclusivitate pe piața franceză, deși prețul oferit de producătorii germani era cu cca 25–30% mai scăzut⁵⁴. În ciuda protestului energetic al reprezentanților „Krupp” atât la Berlin cât și la Belgrad, al ministrului sârb de Război, nemulțumit de prețul ridicat cerut de francezi, producătorii francezi au avut câștig de cauză. Teamă că Belgradul ar putea lansa întreaga comandă pe piața germană a determinat firma franceză să facă concesii, ce constau, potrivit ministrului Afacerilor Străine al Franței, René Pichon, în reduceri de preț „de până la 2 100 000 franci pentru cele 15 baterii de munte”⁵⁵. În final, industria franceză a beneficiat de comenzi de armament în valoare de 27 461 mii franci, iar cea germană de 3 796 mii franci, cărora li se adăugau și cele de material rulant pentru calea ferată în valoare de 10 735 845 franci.

Concurența dintre grupurile financiare franceze și germane și implicit cea dintre concernele de armament „Krupp” și „Schneider-Creusot” s-a amplificat și diversificat către sfârșitul primului deceniu al secolului al XX-lea. Diplomații germani, ca și cei francezi acreditați în capitalele țărilor balcanice, erau cei mai de seamă agenți ai acestora. Un exemplu în acest sens îl oferă ministrul Franței la Atena, La Boulinière, care ori de câte ori era consultat și i se cerea sprijinul în probleme financiare, nu uita să sublinieze că finanța franceză condiționa creditul de comenzi de arme și muniții. În paralel, diplomația germană și guvernul de la Berlin au sprijinit campania din presa care critica armamentul francez, iar în 1908 pe cea care desființa proiectul de reorganizare a marinei grecești, propus de amiralul francez François Ernest Fournier⁵⁶.

Parisul și Berlinul concureau și pentru instruirea cadrelor militare ale țărilor balcanice prin intermediul unor misiuni. Astfel, încă din aprilie 1902, într-o discuție cu moștenitorul tronului, prințul Constantin, atașatul militar al Franței la Atena aborda subiectul organizării și înzestrării armatei elene și instruirii cadrelor și insita asupra calităților superioare ale armamentului francez⁵⁷. Trei ani mai târziu, în decembrie

⁵⁴ Idem, *Les relations économiques et financières entre France et l'Allemagne de 1898 à 1914*, p. 173.

⁵⁵ *D.D.F.*, 2-e série, t. XIII, doc. 57, p. 95.

⁵⁶ Raymond Poidevin, *Fabricants d'armes et relations internationales au debut de XX-e siècle*, și urm., p. 48.

⁵⁷ *D.D.F.*, 2-e série, t. II, doc. 171, p. 274–275.

1905, Lefèvre-Pontalis, însărcinată cu afaceri al Franței, relua discuțiile cu Georgios Theotokis, președintele Consiliului de Miniștri grec, despre necesitatea unui program de reforme în domeniul apărării, coroborat cu instruirea cadrelor și livrările de armament⁵⁸. Tatonările francezilor aveau să se materializeze peste câțiva ani, când cabinetului Elefterios Venizelos invita misiunea militară franceză condusă de generalul Joseph Paul Eydoux să se ocupe cu reorganizarea armatei și formarea de cadre, reorganizarea marinei fiind încredințată misiunii militare engleze condusă de amiralul Lionel Grant Tufnell⁵⁹.

În vara anului 1914 competiția pentru atragerea statelor din sud-estul Europei părea încheiată. Teoretic, Tripla Alianță avea de partea ei, cu excepția României, Bulgaria și Imperiul otoman, iar Antanta, Serbia și Grecia. Practic însă misiunea puterilor nu se încheiase, lucru dovedit odată cu începerea războiului. Cele două tabere aveau să deschidă o altă competiție mult mai intensă, mai strânsă, lipsită de scrupule, cu multe și tentante oferte, favoruri, promisiuni, angajamente, a cărei finalitate era să determine tinerele state din Balcani să intre efectiv în conflict.

ENTENTE *VERSUS* TRIPLE ALLIANCE.
CONSIDERATIONS ON THE COMPETITION FOR THE “CONQUEST”
OF THE SOUTH-EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

Abstract

The split of Europe in two rival camps became a reality long before the creation of the Entente in 1907. Our approach focuses on the place and role played by South-Eastern Europe in the plans of the Entente and Triple Alliance. Both alliances employed different means in order to attract the South-Eastern European states in one camp or another. In this article, we aim to stress upon the main economic and financial aspects of this rivalry, prior to the military confrontation. The financial issues were of peculiar importance, and proved to be very practical, persuasive, and successful.

Keywords: Entente, Triple Alliance, South-Eastern Europe, political rivalries, western finance, State loans, armament acquisitions.

⁵⁸ *Ibidem*, t. VIII, doc. 303, p. 418–419.

⁵⁹ A. Vacalopoulos, *Histoire de la Grèce moderne*, Roane, 1975, p. 212.